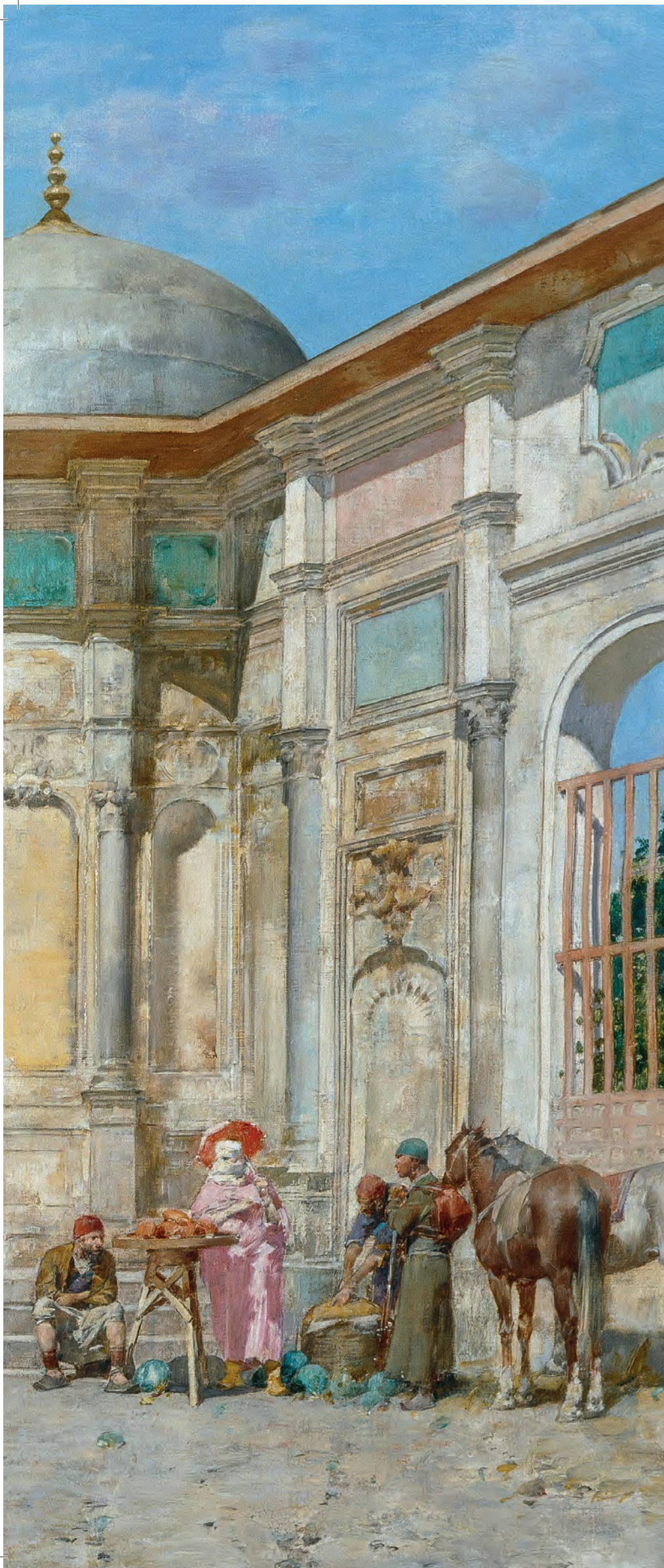


A. Pasini, Suriye'de bir at pazarı.

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı'da kayıp ve çalıntı atlar

EMİNE DİNGEÇ





X

IX. yüzyıla kadar at çok hızlı bir binek ve taşıma aracıdır.¹ Diğer taraftan at gündelik hayatta insanların vazgeçilmez yoldaşydı. Bütün bu özellikleri dolayısıyla maddî değeri yüksekti. Maddî değerinin yüksekliği de çalıntı malda atı tercih nedeni yapıyordu. Dolayısıyla XIX. yüzyıla kadar at hırsızlığına çokça rastlanır. Ayrıca atın herhangi bir sebeple sâhibinin gözetiminden kaçması büyük zara- ra sebep olacağından dolayı kölelerle birlikte at başta olmak üzere diğer hayvanlar “yava”² ve “kaçgun mukâtaası” diye adlandırılan bir mukâtaanın konusudur. Diğer bütün hırsızlıklar ve kaçma olayları genel güvenlikten sorumlu “zaîmü’l-vakt” veya “subaşının” yetki ve görev alanında iken hayvan ve köleler için “yava ve kaçgun eminleri” ön plana çıkmaktadır. Bu yazıda atın temellükü, sâhibi tarafından tanınır- lığının belirlenmesi, kaçma ve çalınması hâlinde “beyyine”, yâni şahitler dışında iddia ve ispat konuları üzerinde durulacaktır. Ana kaynakları- mız, kadı sicilleri ve kânunnâmeldir.

Ulaşımın, savaş teknolojisinin, haberleşme- nin ve nakliye işlerinin ata dayalı olması onunla ilgili ticaret sektörünü oluşturmuştur. Mekkâri esnafından olan katırcılar, bu ticâreti ellerin- de tutmaktadır. Söz konusu esnaf at satışı ve kirâlama işlemlerinin yanında yük taşıma, yâni nakliye işlemlerini de profesyonel olarak yürüt- mektedir.

At alım satım işlemleri “at pazarı” adı veri- len mekânlarda gerçekleşmekteydi.³ Doğrudan at pazarı diye bilinen ticâret mahallerinin yanı sıra atı da içine alan hayvanların satıldığı ve bundan dolayı “davar pazarı” diye bilinen yer- leri de buna ilâve etmek gerekir. Şafak vaktinde açılan at pazarları akşam bir buçukta kapanırdı.⁴ (ed. Eski takvimde saat 12, günün ortasını değil, sonunu gösterirdi; gün dönümü akşam ezanıyla olurdu.) Klasik dönemde İstanbul, Konya, Anka- ra, Kayseri, Aksaray gibi büyük şehirlerde ayrı at pazarları bulunurdu. Osmanlı şehirlerinde at için ayrı bir pazarın kurulması, onun Osmanlı toplu- mundaki yerine ve önemine işâret eder. İstanbul ve çevresinin ticârî faâliyetlerinin hareketliliği buradaki semtlerde at pazarı sayısının zamanla artmasını sağlamıştır. Örneğin XVII. yüzyılda, Üsküdar’da at pazarı ikiye çıkmıştı.⁵

XVI. yüzyılda Üsküdar at pazarını gezme şansı yakalayan Salomon Schweigger, İran, Er- menistan, Karaman ve Arabistan’dan gelen çok iyi atların bulunduğunu, en ucuzunun 100 duka olduğunu, 300, 400 ve 500 dukaya⁶ at satıldığını bildirmektedir.⁷ Atın maddî değeri genelde



At pazarı, minyatür, XVII. yüzyıl.

yüksek olmakla birlikte Schweigger'ın de gözlemlediği gibi değişkendi. Fiyatı belirleyen birçok faktör vardı. Atın cinsi, yaşı, cinsiyeti, erkek ise iğdiş olup olmama durumu, sağlığı, gücü ve huy özellikleri fiyatına yansırı. 1562 yılında iki at 70 filoriye satılmıştı.⁸ Aynı yıllarda Kastamonu kazâsından Recep, ölen kardeşinin kır beygirini katırcıya satmasından dolayı karşılığı olan 12 filoriyi kadı huzûrunda talep etmişti.⁹ 1563/1564 yılında siyah bir beygir ile al total üç ayağı siğil bir beygir 360 filoriye alıcı buldu.¹⁰ Yakın târihlerde bir satıcı 10 sikke altına bir katır sattığını iddia ederken katır alan katırcı 10 filoriye pazarlık yapıldığını söylemekteydi.¹¹ Başka bir satışta bir beygire 12 filori ödendi.¹² 1564 yılında 9 altına bir katır satışı gerçekleşti.¹³ 1580 /1581 yılında ise

biri kır biri siyah katır 80 altına satıldı.¹⁴ 1603 yılında Mehmet bin Allahverdi sarı katırını 18 filoriye satmıştı.¹⁵ Tebriz'den gelen bir katırcı Üsküdar at pazarında dört beygirinin her birine 15 riyale¹⁶ alıcı buldu.¹⁷

Bununla birlikte kayıp at satışlarında atlar daha ucuza satılmaktaydı. Kişiler atlarının değerini filori veya altın cinsinden belirlerken devlet elinden satışı yapılan yava atlarına akçe üzerinden değer biçiliyordu.¹⁸ Bunda önemli etkenlerden biri olarak yava durumuna düşmüş atın yavacı alıncaya kadar bakımsız kalması veya sakatlanmış olması öne sürülebilir. Böylece atın değeri azalır. Yava atları uyuz, total ve kör olabilmekteydi. Öte taraftan bu atların güçten düştüğü veya sakatlandığı için saliverildiği de düşünülebilir. Muhtemelen

söz konusu atların, sâhipleri tarafından satılan atlara nispeten nitelikleri düşüktü. Katırcı esnafı bu durumu fırsat bilmekte, genellikle yava satışlarını tâkip ederek ucuza at temin etmek için pazarda hazır beklemekteydiler.¹⁹ Katırcılar muhtemelen yavacı, âmil ve dellâllerle de iş birliği içindeydi.

Kara yoluyla seyahat yapacak tüccar ve seyyahlar, ata mutlaka ihtiyaç duymaktaydı.²⁰ Yanında at, beygir veya katır olmayan yolcular, bunları kirâlama ya da satın alma sûretiyle temin edebilirdi. Mekkâreci tâifesi²¹ ve katırcılar esnafı bu işi profesyonel olarak yapıyordu. Bu uygulamalarla, özellikle katırcılar esnafı at sirkülasyonunu ve hareketliliğini ellerinde tutuyordu.²² Bununla birlikte elinde hayvanı olan da hayvanını kirâlama yoluna gidebiliyordu.²³



İstanbul'da bir at pazarı, gravür, 1854.

Katırcı ve mekkârî esnafı elindeki kirâlık hayvanları kirâya verdiği zaman “yük taşıma anlaşması” imzâlardı. Ücretlendirme hayvanın taşıyacağı yüke ve gideceği mesâfeye göre belirlenmekteydi. Örneğin Halep'ten Üsküdar'a bir at 225 akçeye giderken,²⁴ Amasya'ya 70 akçeye gitmekteydi.²⁵ 1582/1583 yılında katırcılar esnafı kirâlık katırların ücretini belirledi; ücretlendirmede standardizasyona gidildi ve üç durum dikkate alındı. Buna göre “mahaffe”²⁶ ile taşımadan 7, binitten 4, yükten 6'şar altına kirâya verilmesi kararlaştırıldı.²⁷

Fiyatlandırmada yükün ağırlığının esas alındığı anlaşılmaktadır. Kirâya veren ve kirâlayan arasında anlaşma gerçekleşikten sonra yük ip ile hayvana bağlanarak²⁸ gideceği yere doğru yola çıkardı.

KAYIP VE ÇALINTI ATLAR

Osmanlı ülkesinde at yetiştiriciliği en önemli meşgalelerden biriydi. Taycı köylüler, saraya karşı yükümlülüklerini yerine getirdikten sonra, diğer örf mensuplarına ve reâyâdan olan kimselere at satıyor ve buradan da gelir elde ediyorlardı. Ayrıca memâlik-i mahrûsenin çeşitli bölgelerinde varlıklarından haberdar olduğumuz konar-göçerler, yaygın olarak yetiştirip bunları ihtiyaç sâhiplerine satmaktaydılar. Dönemin koşullarını, üretim ve ulaşım teknolojisinin boyutlarını, savaş teknolojisi ve Osmanlı ordusunun ata dayanan yapısını göz önünde bulundurursak ekonomi diliyle at “kit metâ” arasında yer alıyordu. Osmanlı “bâd-ı havâ” vergileri arasında yer alan “yava ve

kaçgun müjdegânisi”, sâhiplerinin elinden kaçan köle ve câriyeler ile büyük baş hayvanlar arasında da bulunmaktadır.²⁹ Kaçan veya çalınan bir atın bulunup sâhibine teslimi sırasında böyle bir vergi alınması, onun değerini gösterir. Bu somut göstergelere at hırsızlıklarının cezâlarının ağırlığını da eklemek gerekir. Şöyle ki Osmanlı'da at hırsızlığı tarım ekonomisine dayanan bir toplum olması nedeniyle sert bir şekilde cezâlandırılmıştır.³⁰

Fâtih Sultan Mehmed devrine âit kânunnâmede sığır, koyun, kaz ve ördek gibi büyük ve küçükbaş hayvan çalındığı zaman para, at çalındığı zaman ise el kesme cezâsı uygun görülmüştür.³¹ Bunun yanında at malzemesi çalmanın da bir cezâsı vardı. Yancık ve destar çalındığında el

kesilmeyip kadının uygun gördüğü bir cezâ uygulanırdı.³² Yavuz Sultan Selim devri kâunnâmelerinde at çalmanın cezâsı aynı şekilde devam etmiştir.³³ XVI. yüzyılın ortalarında at hırsızları “küreğe konulma” cezâsına çarptırılıyorlardı.³⁴ Bütün bunlarla birlikte suçluların yakalanıp sicile kaydedildikten sonra İstanbul’a gönderilmesi ve at hırsızlığı dâvâsının pâyitahtta görülmesi de konunun ciddiye alındığını gösteren bir uygulamaydı.³⁵

Genellikle açık alanlarda ve ahır gibi kısmen gözden uzak mekânlarda buldukları için atların çalınmaları kolaydı. Diğer taraftan taşıma sıkıntısı yoktu. Hatta hırsızlı suç mahallinden kolayca uzaklaştırılıyordu.³⁶ Atın bu özellikleri hırsızların çalıntı malda atı tercih etmelerine neden olmuş olmalıdır.

Hırsızlıkların önüne geçmek, kayıp malları korumak, özellikle nüfûsu kontrol etmek ve şehre girişleri yasaklı olanları engellemek için “yava

yasakçuları” atanmıştır.³⁷ Osmanlı hukûkunda kayıp hayvan ve kaçak köle bulunduğu zaman aynı uygulamaya tâbi tutulurdu. Kâunnâmelerde “yava devâb”³⁸ olarak geçen kayıp veya sâhipsiz hayvanların yakalanmasından “yavacılar” sorumludur. Yavacılar kayıp hayvanların sağa sola zarar vermesini önlediği gibi sâhibini de maddî zarardan kurtarmaktadır.

Kayıp ve çalıntı olma arasında ince bir çizgi vardır.³⁹ Kaybolan eşyâ ve hayvan bulunduğu zaman yavacıya götürülmesi gerekirdi. Ancak bundan kazanç sağlamaya çalışan kişiler buldukları hayvanları satmak sûretiyle elden çıkarmayı planlayabiliyorlardı. Bu durumda kayıp eşyâ yeni bir statü kazanırdı. Kirâlama yoluyla götürülen atlar bâzen geri gelmezdi.⁴⁰ Bâzen de ulaklar reâyâdan temin ettiği atı bırakıp başka ata binip gidiyor, geldiği yorgun atı terk ediyordu.⁴¹ Bu atlar ya kayıp ya da çalıntı durumuna düşüyordu. Bütün bunlar yava atların sâhipsiz bir şekilde ortada dolaşmasına

neden oluyordu. Atlar bakımsızlıktan zayıf düşüyor, hastalanıyorlardı.

Kayıp ve çalıntı vak’alarına Kırım’da da çok rastlanmaktadır. İncelenen mahkeme kayıtlarından, atını kaybeden at sâhiplerinin atı bir başkasının kullanımında gördükleri zaman mahkemeye mürâcaat ettikleri anlaşılmaktadır. Söz konusu durumun en önemli nedeni kayıp ve çalınma durumundan emin olunmamasıdır. Atın kaybolduktan sonraki âkıbeti çoğu zaman mahkeme kayıtlarına örneğin “atımı Saraç Mustafa’da buldum soruşturulsun” şeklinde geçmesiyle anlaşılır.⁴² Atı kullanan kişiler, ya satın aldıklarını veya kendilerine birilerinin hibe ettiğini iddia etmişlerdir.⁴³ Kaybettikten üç yıl geçse bile atını bulan şahıs, teşhis edip atın kendine âit olduğunu ispatlarsa onu yeniden tasarruf etme hakkını elde ediyordu.⁴⁴

At hırsızlığı menzil,⁴⁵ derbent, han gibi toplu yaşama yerlerinin yanında

At pazarı, gravür, 1894.



otlaklık⁴⁶ veya iskele kenarı⁴⁷ gibi kamusal alanda, hatta evin özü⁴⁸ veya ahır⁴⁹ gibi özel alanda gerçekleşmiştir. Öte yandan İstanbul ve Üsküdar at pazarının hareketliliği Anadolu'nun veya Rumeli'nin herhangi bir yerinde çalınan atın buraya satış için getirilmiş olduğunu düşündürmektedir.⁵⁰

Bireysel at çalma vak'aları görüldüğü gibi, zaman zaman on-onbeş kişilik gruplar hâlinde dolaşarak reâyânın at, katır ve koyununu çalan hırsızlar da çıkıyordu. Halkın mal ve mülküne bedelsiz olarak el koymaktaydılar.⁵¹ Bu hayvanlar çalınarak tanınmayan başka mekânlarda satışa çıkarılıyor olmalıdır.

Bâzi yavacıların görevini kötüye kullanma girişimleri olduğu, sâhipsiz hayvanlardan veya kaçak kölelerden zabıt tutmadan satış yaptıkları ve kendilerine çıkar sağlamaya çalıştıkları da anlaşılmalıdır. Yavacıların yakaladıkları hayvan veya esirleri haber vermeden satmamaları konusunda merkezden uyarılmaları buna kanıt gösterilebilir.⁵² Nitekim 1571/1572 yılında Kurd isimli yavacı tuttuğu hür kişiyi "Sen kulsun!" deyip bir gemiciye satmıştı.⁵³ Yavacılar zaman zaman görevleri dışında duran konulara da dâhil olmuşlardır. Böyle durumlarda merkezden gelen emirlerle hareket alanları sınırlandırılmıştır.⁵⁴

YAVA VE KAÇGUN VERGİSİ

Yavacı teftişlerini yaparken kayıp hayvanları bulabilirdi. Eğer başka birisi bulursa yavacıya, zâbite, âmile, subaşıya veya tımar sâhibine teslim ederdi. Söz konusu hayvanlar bulunduğu zaman zabıt tutulurdu. Bu zabıta hayvanın günlük beslenme ve bakım masrafı belirlenirdi.⁵⁵ Sâhibi bulunduğu zaman bu miktar üzerinden hesaplamalar yapılırdı. Kadı hayvanın bulunduğunu îlan ettirirdi. Bundan sonraki süreç hayvanın sâhibinin bulunup bulunmamasına göre geliyordu. Her iki durumda da tımar sâhibi veya yavacı yava için yapacağı harcamaların ücretini alırdı. Kayıp hayvanın sâhibinin bulunması için beklenmesi gereken kânûnî süreye "müddet-i örfiyye" denirdi. Hayvan için söz konusu

bekleme süresi bir aydı.⁵⁶ Bu süre içinde sâhibi ortaya çıkarsa bir-iki harcama kalemi üzerinden ücretlendirme çıkarılırdı. Harcama kalemlerinden en önemlisi, hayvanın bulunduğu gündün sâhibinin aldığı güne kadar geçen sürede yapılan bakım masrafları (nafaka) idi. 1535 yılında bir beygirin günlük nafakası 2 akçe, 1592 yılında ise bir katırın nafakası 4 akçe olarak belirlenmişti.⁵⁷ Diğer bir masraf kalemi zabıt kaydı için alınan ve "resm-i sicil" olarak geçen ücretti.⁵⁸ Bütün bunlar yava ve kaçgun vergisi olarak geçerdi. Yavacı, kısaca hayvana yapılan masrafın, bakımın ücretini ve vermiş olduğu hizmetin bedelini almaktaydı. Buna "yava akçesi" denirdi.⁵⁹ Yavacı kayıp atları sâhipleri ile buluşturarak kişilerin maddî zarara uğramasının önüne geçmeye çalışıyordu.

Örneğin 1514/1515 yılında Samandıra yakınlarında bir gök kır erkek katır bulunarak yavacıya, yavacı da şâhitler huzûrunda sâhibine teslim etmişti.⁶⁰ Söz konusu olan birimin olmadığı yerlerde yava ve kaçgun vergisinin nasıl tasarruf edileceği toprağın statüsüne göre tâyin olurdu. Genellikle toprak serbest tımar ise tamâmını tımar sâhibi alırdı. Serbest tımar değil ise sancakbeyi ile tımarlı sipâhi arasında paylaşılırdı. Özel durumlar kânunnâmelerde belirtilirdi.⁶¹

Diğer taraftan hayvanının sâhibi, malının bulunmasının ödülü olarak yavacıya veya bulan kişiye müjde resmi öderdi.⁶² 1559 yılında Bursa'da babasının serbest tımarında bulunduğu yava at için Yakup Çelebi 40 akçe müjdegânî almıştı.⁶³ Bu ödeme, bulunan kayıp malların yavacıya teslim edilmesini teşvik eden bir uygulamaydı.⁶⁴ Bunun miktarı hayvanın kaçtığı yerden tutulduğu yere kadar olan ve "deve göçü"⁶⁵ tâbir edilen mesâfe üzerinden hesaplanırdı. Bir deve göçü 20 akçe olarak belirlenmişti.⁶⁶ Ancak "3 deve göçü" en uzak mesâfe kabul edilirdi. Daha uzakta yakalansa da bundan fazlası alınmazdı.⁶⁷ Mukâtaa âmili de aynı hesap üzerinden "cu'l" denen bir ücret alırdı.^{68,69}

Müddet-i örfiyyesi dolan hayvanın sâhibi çıkmaz ise geliri beytülmale

göndermek üzere satışa çıkarılırdı. At satışlarını duyurmak için özel dellâller olurdu.⁷⁰ At dellâli çarşıda ve pazarda sesli bir şekilde satışa îlan ederdi. Satışlarda âmîl ve emin aracılık ederdi.⁷¹ Satış sonrasında elde edilen gelir; dellâlın ücreti (dellâliye), atın nafakası ve "deve göçü" uzaklığı için belirlenen miktar düşülerek hazîneye teslim edilirdi.⁷² Sâhibi sonradan çıkar ve atın kendisine âit olduğunu ispatlarsa ücret kendisine iâde edilirdi.⁷³

At sâhibi, atın kendisine âit olduğunu üç biçimde ispat edebilirdi. Bunlardan birincisi atın damgasını târif etmektir. Damga çok eskiden beri atın belirli bölgelerine kıızgın demir ile vurulan işâretlerdir.⁷⁴ 1525 yılında Karkınsu denilen mevzide yakalanan al bir at halka ve kurt damgalı idi.⁷⁵ Ulaktan kalan bir atın damgası ise kaz ayağı şeklindeydi.⁷⁶ Kırım'da tarak,⁷⁷ ağzılık⁷⁸ gibi farklı damgalar kullanılmaktaydı. Ancak bütün atlar damgalı değildi. İkinci ispat yolu atın vasıflarını söylemektir. 1547/1548 yılında Ahmet bin Bahşi evinin önünde kaybettiği atını alını sakar al at olarak târif etmişti.⁷⁹ Yava olan bir beygir; al, topal, üç ayağı siğil olarak kayıtlara geçti.⁸⁰ Kırım'da 1672 yılında bir zimmî on aydır kayıp atını çingenelerden Keyvan oğlu Bulay kullanırken buldu. Atını sol burnundaki çıbanından tanıdı.⁸¹ Yine 1667 senesinde Kırım'da Timur adında biri atını at hanında kaybetti. Timur iki yıl sonra atını damgasından ve delik iki kulağından teşhis etti.⁸² Görüldüğü gibi atlar donları, engelleri ve vücutlarında bulunan özel belirteçlerle târif edilmekteydi. Bâzen atı tanımlamak için damga dışında özel işâretler konuluyordu. Kulağın kesilmesi veya delinmesi en çok rastlanan uygulamalardı.⁸³ Üçüncü ispat yolu ise güvenilir şâhit göstermektir.

XVI. yüzyılda atların savaşlarda kullanımının yanı sıra, atla merkebin birleşmesinden olan katırlar ve genellikle iğdiş edilerek kullanılan beygirler ulaşım ve yük taşımacılığında önemliydi. At ticâretiyle diğer alanlarda yapılan ticâret birbirini beslemekteydi.

Bütün bunlar sâyesinde at alım-satımı ve onun çevresinde oluşan kurumlar faal bir biçimde çalıştı.

Özetle, katırcı esnafı alım-satım ve kirâlama işlemleriyle at piyasasını hareketlendirmekteydi. At pazarlarında çevik ve güçlü Osmanlı atları hızlı bir şekilde alıcı buluyordu. Pazarların at kaynağının önemli bir kısmını atını satmak isteyen özel kişiler oluşturuyordu. Kişilerin ihmalleri dışında, at kirâcılarının ve resmî haber taşıyan ulakların dikkatsizlikleri veya özensizlikleri atların kaybolmasına neden olmaktaydı. Kaybolan veya çalınan atlar satılmak amacıyla pazara bir şekilde gelmekteydi.

Devlet gerek hırsızlığın önüne geçmek ve gerekse kişilerin kayıp mallarını korumak için yavacılar aracılığı ile hizmet verdi. Atını kaybeden veya çaldıran kişi, nereye bakacağını, kime soracağını bilirdi. Kayıp atı ve diğer malları bulana ödeme yapılması, teslîmi hızlandıracak teşvik niteliğindedir. Kaçak köleler, kayıp ve çalıntı mallar üzerine konulan kânunlar ve oluşturulan kurumlar güven veren bir ortamın oluşması için geliştirilen sistemin ürünüydü. 🐾

KAYNAKÇA - YAYIMLANMIŞ VE YAYIMLANMAMIŞ

ARŞİV KAYNAKLARI

- 1 37 numaralı Eyüp Şer'iyye Sicili (EŞS).
- 2 78 numaralı Bursa Şer'iyye Sicili (BŞS).
- 3 11 numaralı Kırım Şer'iyye Sicili (KŞS); 14 numaralı KŞS; 16 numaralı KŞS.
- 4 1 numaralı Üsküdar Şer'iyye Sicili (ÜŞS); 2 numaralı ÜŞS; 3 numaralı ÜŞS; 9 numaralı ÜŞS; 14 numaralı ÜŞS; 17 numaralı ÜŞS; 51 numaralı ÜŞS; 56 numaralı ÜŞS; 84 numaralı ÜŞS.
- 5 3 numaralı Mühimme Defteri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1993.
- 6 6 numaralı Mühimme Defteri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1995.
- 7 12 numaralı Mühimme Defteri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, c. I, Ankara 1996.

KRONİK VE LİTERATÜR KAYNAKLARI

- 1 Akgündüz, A., *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 3. kitap, FEY Vakfı, İstanbul, 1991.
- 2 Akkaya, D., "Üsküdar Kadılığı 420 numaralı Şer'iyye Sicili Defteri 1159-1160 / 1747-1748", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.
- 3 Akkaya, M., "XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2010.
- 4 Aydın, M. Â., "Cuâle", *DİA*, c. 8, İstanbul, 1993, s. 77-78.
- 5 Ayverdi, İ., *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, c. 1, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2006.
- 6 Barkan, Ö. L., *Osmanlı İmparatorluğunda Zırai ve Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları, Kanunlar*, c. 1, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1943.
- 7 Bassano, L., *Kanunî Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, çev. Selma Cangı, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010.
- 8 Bridges, J. K., *Başlangıcından Bugüne Kadar Kara Ulaştırma Tarihi*, Arkin Kitabevi, İstanbul, 1968.
- 9 David, G., *Osmanlı Macaristanında Toplum, Ekonomi ve Yönetim 16. Yüzyılda Simontorya Sancağı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- 10 Doğru, H., *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem ve Taycı Teşkilatı (XV. XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- 11 Ekin, Ü., "Osmanlı Ulaşım Teknolojisi ve Örgütlenmesi Üzerine Bir Araştırma: Mekkâri Esnafının Tarihi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996.
- 12 Güneş Yağcı, Z., "Kölelerin Kaçmaya Çalıştıkları Mekân Üsküdar (XVI-XVIII. Yüzyıllar)", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII 21-23 Kasım 2014 Bildiriler*, c. 2, ed. Coşkun Yılmaz ve diğerleri, İstanbul, 2015, s. 267-283.
- 13 Güneş Yağcı, Z.- Ataş, E., "Osmanlı Devleti'nde Kaçak Köleler: Abd-ı Abık", *Osmanlı Devleti'nde Kölelik*, ed. Zübeyde Yağcı Güneş, Fırat Yaşa, Dilek İnan, Tezkire Yayınları, İstanbul, 2017, s. 297-323.
- 14 İbn Batuta, *İbn Batuta Seyahatnamesi Seçmeler*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, MEB, İstanbul 1993.
- 15 İbn Tagrıberdi, *En-Nücümü'z-Zâhire*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2013.
- 16 Kaynak, Raşan, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.
- 17 İhsan Abidin, *Osmanlı Atları*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1917.
- 18 Kılıç, E., "1158-1159 (1745-1746) Tarihli Üsküdar Sicili", Marmara Üniversitesi Türiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997.
- 19 Köymen, M. A., "Alparslan Zamanı Selçuklu Askeri Teşkilâtı", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, VI/ 8-9, 1967, s. 1-74.
- 20 Kütükoğlu, M., "Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. III, ed. E. İhsanoğlu, Feza Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- 21 Lütü Paşa, *Tevârih-i Âli-Osmân*, haz. Âli Bey, İstanbul, 1341.
- 22 Mübarek Zengî, *Feresnâme*, Bursa Orhaniye Kütüphanesi, Nu: 2114/2.
- 23 Pamuk, Ş., *Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- 24 Sahillioğlu, H., "Akçe", *DİA*, c. 2, İstanbul, 1989, s. 224-227.
- 25 Scweigger, S., *Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-1581)*, çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014.
- 26 Tak, E., "1513-1520 Tarihli Üsküdar Kadı Siciline Göre

Kaçkın Köleler", *Üsküdar Sempozyumu II 12-13 Mart 2004 Bildiriler*, c. 1, ed. Zekeriya Kurşun ve diğerleri, İstanbul 2005, s. 19-28.

- 1 Tott, F. de, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, çev. Reşat Uzman, AD Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- 2 Yaşa, F., "Yavuz Sultan Selim Dönemi İstanbul'unda Kuzeyli Fırariler ve Düşündürdükleri", *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2018, s. 539-554.

1 İyi yetiştirilmiş bir at 15 fersah olan 90 km'lik bir mesafeyi sabahtan kuşluk namazına kadar alabilirdi. Bkz. Mübarek Zengî, *Feresnâme*, Bursa Orhaniye Kütüphanesi, No. 2114/2, s. 71a; Mehmet Altay Köymen, "Alparslan Zamanı Selçuklu Askeri Teşkilâtı", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, VI/ 8-9, 1967, s. 68. Atın değiştirildiği öğleden sonra da bir o kadar yol yaptığı varsayılırsa günlük kat edilen yol 180-200 km'ye ulaşmaktadır. Ulaşım üzerine yapılan çalışmalar atlı habercilerin günlük ortalama 160 km yaptıklarını belirtir. Bkz. J. K. Bridges, *Başlangıcından Bugüne Kadar Kara Ulaştırma Tarihi*, Arkin Kitabevi, İstanbul, 1968, s. 20.

- 2 Yava (yave) kaybolmuş, zâyi anlamına gelmektedir.
- 3 Atın önemli bir metâ olması dolayısıyla diğer devletlerde de bu tür pazarlar bulunmaktaydı. Örneğin Memlûk devletinde at pazarı mevcuttu. Bkz. İbni Tagrıberdi, *En-Nücümü'z-Zâhire*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2013, s. 79.
- 4 Bassano, at pazarlarında, aynı meydana fakat atlardan farklı yerde diğer tür hayvanların da satıldığını bildirir. Luigi Bassano Venediklidir. 1532-1540 yılları arasında Osmanlı devletinde yaşamış, 1552 yılında da elçinin özel habercisi olarak İstanbul'da görev almıştır. Bkz. Luigi Bassano, *Kanunî Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, çev. Selma Cangı, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, s. 115-116.
- 5 Mustafa Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2010, s. 50.

6 Duka, Venedik'te basılan altın paradır. 1500 yılında 54 duka 52 şerifi altın, 1512'de 55 duka 50-55 şerifi altın, 1526'da 57 duka 53 şerifi altın, 1532 yılında 57 duka 52 şerifi altın, 1540'da 60 duka 55 şerifi altın, 1550 ve 1566'da 60 duka 57 şerifi altın etmekteydi. Bkz. Şevket Pamuk, *Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 69.

7 Salomon Scweigger, III. Murad döneminde Kutsal Roma-Germen imparatorluğunun elçilik heyetinde yer alarak Osmanlı'yı ziyaret etti. 1577 yılında Viyana'dan yola çıkan Scweigger, Budapeşte, Belgrad, Sofya, Filibe ve Edirne yol güzergâhından İstanbul'a geldi. Burada dört yıl geçirdi. Eserinde bu dört yılını anlatır. Scweigger'in verdiği rakamlar oldukça yüksektir. İyi atların olduğu anlatmak için at ücretlerini abartmış olabilir. Bkz. Salomon Scweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-1581)*, çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 153.

8 26 numaralı ÜŞS, 43b-1; Bir filori 50 akçedir. Bkz. Geza David, *Osmanlı Macaristanında Toplum, Ekonomi ve Yönetim 16. Yüzyılda Simontorya Sancağı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 5; 1509 yılında 1 filori 55, 1529'da 57, 1547'de 60, 1585'te 110, 1587'de 120 akçedir. Bkz. Halil Sahillioğlu, "Akçe", *DİA*, c. II, İstanbul, 1989, s. 227.

- 9 1563 yılında. Bkz. 26 numaralı ÜŞS, 48b-6.
- 10 26 numaralı ÜŞS, 64b-3.
- 11 26 numaralı ÜŞS, 79b-1.
- 12 26 numaralı ÜŞS, 79b-4.
- 13 26 numaralı ÜŞS, 57a-2.
- 14 51 numaralı ÜŞS, 41a-5.
- 15 08 numaralı ÜŞS, 27a-1. Naklen Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*, s. 243.

16 1618, 1624 ve 1640 yıllarında 1 riyal guruş 80 akçe değerindeydi. Bkz. Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. III, ed. E. İhsanoğlu, Feza Yayınları, İstanbul, 1999, s. 558.

17 125 numaralı ÜŞS, 7a-2. Naklen Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*, s. 243.

18 1514/1515'te siyah uyuz bir beygir 95 akçeye (1 numaralı ÜŞS 16a-2); 1518 yılında doru yeleli bir at 180 akçeye (1 numaralı ÜŞS, 92b-1); 1520 yılında küçük topal at 40 akçeye (2 numaralı ÜŞS, 81a-3) satıldı.

19 1520 yılında katırcı esnafından Kemal topal ve küçük bir atı 40 akçeye satın aldı. Bkz. 2 numaralı ÜŞS, 81a-3. Muhtemelen Kemal, bu atın bakımını sağladıktan ve büyüttükten sonra daha iyi hizmet vereceğini düşündü. Atı ucuzca alarak yatırım yaptı.

20 Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*, s. 243-244.

21 Mekkâri taifesi deve, katır gibi yük taşıyan hayvanlarla nakliye işini yapan esnaftı. Çeşitli yerlerde bulunan

söz konusu zümre kendi esnaf grubunun kefil olması süretiyle taşımacılığa destek verirdi. Bkz. Mekhâri esnafı için bkz. Ümit Ekin, *Osmanlı Ulaşım Teknolojisi ve Örgütlenmesi Üzerine Bir Araştırma: "Mekkâri Esnafının Tarihi"*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996, s. 45.

22 2 numaralı ÜŞS, 81a-3.

23 Bâzen bununla ilgili anlaşmazlıklar mahkeme kayıtlarına düşmekteydi. Her biri 30 kuruşa olmak üzere 5 beygirini kirâya veren Seyyid Kasım parasının bir kısmını almayınca mahkemeye başvurmuştu. Bkz. Erdal Kılıç, 1158-1159 (1745-1746) Tarihli, Üsküdar Sicili, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997, s. 27/102; 11/38. Kılıç, 1158-1159 (1745-1746) Tarihli, Üsküdar Sicili, S. 11/38.

24 26 numaralı ÜŞS, 2b-4.

25 26 numaralı ÜŞS, 26b-4.

26 Binek hayvanların sırtına konulan kapalı oturmalık.

27 56 numaralı ÜŞS, 3a-2.

28 26 numaralı ÜŞS, 73a-2.

29 Kaçak köleler bazı çalışmalara konu olmuştur: Ekrem Tak, XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Üsküdar kadı sicillerine göre kaçkın köleleri ampirik bilgiler ile detaylı olarak vermiştir. Belirlenen tarih aralığında kaçak köle sayısını fazla olarak değerlendirir ve bunun nedenini Yavuz Sultan Selim döneminde yaşanan savaşlara bağlar. Bkz. Ekrem Tak, "1513-1520 Tarihli Üsküdar Kadı Siciline Göre Kaçkın Köleler", *Üsküdar Sempozyumu II 12-13 Mart 2004 Bildiriler*, c. 1, ed. Zekeriya Kurşun ve diğerleri, İstanbul, 2005, s. 19-28; Zübeyde Güneş Yağcı da kaçak kölelerin tercih ettiği mekân olarak Üsküdar'ı yüzyıl aralığını genişleterek değerlendirmeye almıştır. Bkz. Zübeyde Güneş Yağcı, "Kölelerin Kaçmaya Çalıştıkları Mekân Üsküdar (XVI-XVIII. Yüzyıllar)", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII 21-23 Kasım 2014 Bildiriler*, c. 2, ed. Coşkun Yılmaz ve diğerleri, İstanbul, 2015, s. 267-283; Ayrıca bkz. Zübeyde Yağcı Güneş, Emre Ataş, "Osmanlı Devleti'nde Kaçak Köleler: Abd-i Abık", *Osmanlı Devleti'nde Kölelik*, ed. Zübeyde Yağcı Güneş, Fırat Yaşa, Dilek İnan, Tezkire Yayınları, İstanbul, 2017, s. 297-323. Bunların dışında Yavuz Sultan Selim dönemi İstanbul'unda kuzeyli kaçak köleleri inceleyen Fırat Yaşa, çalışma alanı olarak Üsküdar'ı seçmiştir. Üsküdar'da kaçak kölelerin fazlalığı dolayısıyla kayıp eşya emniyetinin oldukça faal olduğunu; kaçak kölelerin yakalanması, muhafazası, sahibinin bulunmasına yönelik bir sektörün geliştiğini belirtmiştir. Bkz. Fırat Yaşa, "Yavuz Sultan Selim Dönemi İstanbul'unda Kuzeyli Firariler ve Düşündürdükleri", *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2018, s. 539-554.

30 At hırsızlığı, Türk topluluklarında ilk çağlardan bu yana çok sert cezalandırılmıştır. İbn Batuta, Türklerin yük hayvanı cinsinden hayvanlarının çobansız ve korucusuz bir şekilde çayır ve otlaqlarda dolaştığını bildirir. Bu rahatlığı hırsızlara uygulanan cezaların sertliğine bağlar. Çalınmış hayvan bulunan kişi, onu sahibine iade etmek zorunda olduğu gibi, aynı zamanda bedelinin dokuz mislini de ödemek zorundadır. Ödeyecek maddi gücü yoksa çocuklarını vermek zorunda bırakılır. O da yoksa idam edilir. Bkz. İbn Batuta, *İbn Batuta Seyahatnamesi Seçmeler*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, MEB, İstanbul, 1993, s. 75.

31 "Eğer at uğurlasa elin keseler, kesmezler ise iki yüz akçe cürm alına." Bkz. Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı İmparatorluğunda Zirai ve Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, Kanunlar, c. 1, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1943, s. 389. Bundan sonra bu eser Kanunlar olarak geçecektir.

32 Barkan, *Kanunlar*, s. 389.

33 Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, 3. Kitap, FEY Vakfı, İstanbul, 1991, s. 426.

34 1564 yılında Çorum'da sipâhi olarak hizmet veren Rüstem'in at hırsızlığı tespit edilince küreğe konulmak üzere hüküm çıktı. Bkz. 6 numaralı *Mühimme Defteri*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1995, Hk. 98, s. 56-57.

35 1560 yılında Çorlu civarında altı nefer harâmî ortaya çıkmış ahâlinin at ve sığırları çalmışlardır. Şikâyet üzerine dâva Dîvan'da görüşülerek suçla karışan kişilerin yakalanmasına ve dâvâlarının toprak kadisi tarafından görülmesi kararlaştırılmıştır. Bkz. 3 numaralı *Mühimme*..., Hk. 1603, s. 694-695.

36 Ancak atın nalları yürürken veya koşarken ses çıkaracağından hırsızlar buna göre tedbir alıyor olmalıdır. Kısmen ses yalıtımını yapmak için atın çalındığı ilk mekânda ayaklarına kumaş bez bağlamaları söz konusu olabilir.

37 Raşan Kaynak, XVI. Yüzyıl İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s. 121.

38 Barkan, *Kanunlar*, s. 287; Devab, binek ve yük hayvanları

anlamına gelmektedir.

39 Suçların genellikle suçlarını kabul etmemektedir. Maâum amaçlar ortaya sürmüşlerdir. Örneğin kölemek (döllemek) için aldığı bildirenler vardır. Bkz. 14 numaralı ÜŞS, 42a-2.

40 Mahmud, sipâhi Mustafa'ya bir at kirâlamıştı. Mahmud, Mustafa'nın atı kaybettiğini mahkemeye bildirecek şikâyetçi oldu. Mustafa ise cevabında ağıllının basılıp çalındığını söyledi. Bkz. 56 numaralı ÜŞS, 36a-2.

41 Ulaklar tarafından alınan ve sonradan başıboş olarak bulunan atların çokluğu ulak sisteminin bozulmuşluğunun delilidir. Üsküdar şer'iyye sicilindeki kayıtlar, bu konuyu "ulak zulmü" olarak değerlendiren Lütfi Paşa'ya da doğrular niteliktedir. Daha geniş bilgi için Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âli-i Osmân*, haz. Âli Bey, İstanbul, 1341, s. 374-378. Ulaktan kalan atların kayıp at olarak yavayıcı gelmesi konusunda örnekler için bkz. 2 numaralı ÜŞS, 22a-1; 2 numaralı ÜŞS, 85a-3; 1 numaralı ÜŞS 115a-5; 1 numaralı ÜŞS, 117a-1; 1 numaralı ÜŞS, 117b-3; 2 numaralı ÜŞS, 120a-2.

42 Söz konusu durum ile ilgili olarak XVI. yüzyılın ortalarında Kırım'da birçok dâva mahkemeye taşınmıştır. Birkaç örnek şöyledir: Câmî-i Kebir mahallesinden Mustafa Çelebi oğlu Sadullah Çelebi iki yıl önce kaybettiği atını Mustafa Saraç'ta bulunca mahkemeden soruşturulmasını istedi. Bkz. 11 numaralı Kırım Şer'iyye Sicili (KŞS), s. 84; Yine Bahçesaray Şehreküstü mahallesinden Cafer bir sene önce kaybettiği atını Mehmed'de bulmuştu. Bkz. 11 numaralı KŞS, s. 61; Seyisbaşı Ahmed oğlu Mehmed on aydır kayıp atını Azra'nın kullanımında olduğunu gözlemledi. Bkz. 14 numaralı KŞS, s. 134; Kosta'nın kullandığı at Derviş'in çıkmıştı. Bkz. 11 numaralı KŞS, s. 60. Kırım şer'iyye sicillerindeki kayıp atlarla ilgili belgelerden haberdar eden Fırat Yaşa'ya teşekkür ederim.

43 Timur'un atını kullanan Ramazan, atı Osman Beğ'den satın aldığı söyledi. Bkz. 14 numaralı KŞS, s. 103; Derviş'in atını kullanan Kosta ise atın kendisine Sefer Ağazâde Mirzâ tarafından hibe edildiğini iddia etmişti. Bkz. 11 numaralı KŞS, s. 60.

44 14 numaralı KŞS, s. 134; 14 numaralı KŞS, s. 134; 11 numaralı KŞS, s. 60; 11 numaralı KŞS, s. 61; 11 numaralı KŞS, s. 84; 16 numaralı KŞS, s. 59.

45 1519'da Heraklî'de bir ulak bir kir aygırını tutmuş ve Akbiyik'ta gecelemiştir. Ancak atı ve eşyasını çaldırılmıştı. Bkz. 2 numaralı ÜŞS, 22a-1.

46 51 numaralı ÜŞS, 26a-2.

47 Kaynak, XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da ..., s. 197-198.

48 3 numaralı ÜŞS, 43a-1; 14 numaralı ÜŞS, 42a-2.

49 26 numaralı ÜŞS, 64b-3.

50 Çalıntı olup olmadığı bilinmemekle birlikte Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen pek çok at, İstanbul pazarlarında satışıydı. Bkz. 108 numaralı ÜŞS, 27a-1. Naklen Akkaya, XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar, s. 243; 125 numaralı ÜŞS, 7a-2. Naklen Akkaya, XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar, s. 243.

51 ÜŞS 74, s. 67b. Naklen Kaynak, XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da ..., s. 111-112.

52 1559 yılında böyle bir emir gelmişti. Bkz. 3 numaralı *Mühimme Defteri*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1993, s. 37-38.

53 Bu nedenle hakkında tahkikat başlatıldı. Bkz. 12 numaralı *Mühimme Defteri*, c. I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1996, s. 66.

54 84 numaralı ÜŞS, 98a-2; 3 numaralı ÜŞS, 91z-3.

55 1516 yılında yolcuların kayıp diye getirdiği bir kızıl kula beygirin beslenmesine bir buçuk, hizmetine yarım akçe takdir olunmuştu. Bkz. 1 numaralı ÜŞS, 70a-3; 1518 yılında ise iki kulağının ucu delik, kuyruğu kesik yorga yürür yava bir kısırak için nafaka ve bakım bedeli günlük 1 akçe olarak belirlenmişti. Bkz. 1 numaralı ÜŞS, 87a-2; 1573/1574 senesinde bir boz erkek yava katır semeriyile birlikte subaşya teslim edildi. Günlük 4 akçe bakım masrafı belirlendi. Bkz. 56 numaralı ÜŞS, 60a-2.

56 Bu cârîyede üç ay, hayvanda bir aydır. Bkz. Barkan, *Kanunlar*, s. 287.

57 6 Nisan 1535 târihindeki bir kayda göre Üsküdar'a ulak ile bir bargir gelip altı gün kalmıştı. Atın günlük nafakası için ve hıfzı için 2 akçe takdir olundu. Bkz. 9 numaralı ÜŞS, 56b2; 8 Temmuz 1592 yılında kestâne doru kancık bir katır Kadıköyü sınırında bulunur. Sâhibi bilinmeyen katır zâbete teslim edilir. Nafakası günlük 4 akçe olarak belirlenir. Bkz. 84 numaralı ÜŞS, 124b-4.

58 2 numaralı ÜŞS, 81a-3.

59 İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c. 1, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2006, s. 3387.

60 1 numaralı ÜŞS, 25b-1.

61 Örneğin yaya müselle sancaklarının topraklarında

bulunan veya tutulan yava, abd-i âbik ve kenizek (küçük cârîye) cu'ları (bir iş karşılığında ödenecek ücret) sancak beyindir. Bkz. Bozok sancağı kânnunnâmesi, Barkan, *Kanunlar*, s. 29.

62 Bu verginin tasarrufu kanunnâmelerde düzenlenmiştir. Örneğin Kocacık yürükleri kânnunnâmesinde: "Gezende olmağla tuttukları yava kaçgun her kande tutarlarsa müjdegânesi ve müddet-i örfiyyesi temâm olanların tasarrufu kendi subaşlılarındır. Serbest tımarlarda bu vergi tımar sahibindedir." Bkz. Barkan, *Kanunlar*, s. 26.

63 78 numaralı Bursa Şer'iyye Sicili, s. 25. Bkz. Ek. 1.

64 Fırat Yaşa kaçak köleleri yakalayıp mahkemeye getiren kişilere 50 akçe ödendiğini ve bu nedende Üsküdar'da köle yakalamayı kendisine iş edinen kişilerin olduğunu bildirmektedir. Bkz. Fırat Yaşa, "Yavuz Sultan Selim Dönemi İstanbul'unda Kuzeyli Firariler ve Düşündürdükleri", *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2018, s. 539-554.

65 Bu, deve ile bir menzilden diğer menzile olan mesâfe olmalıdır.

66 Kaçak kölelerde söz konusu miktar 30 akçedir. Bkz. Güneş Yağcı, Ataş, "Osmanlı Devleti'nde Kaçak Köleler...", s. 314; Yaşa, "Yavuz Sultan Selim Dönemi...", s. 545.

67 "Kütahya Livası Kanunnâmesi", Barkan, *Kanunlar*, s. 26; "Erzurum Livası Kanunnâmesi", Barkan, *Kanunlar*,

68 Mehmet Akif Aydın, "Cuâle", DİA, c. 8, İstanbul, 1993, s. 77-78; Yaşa, "Yavuz Sultan Selim Dönemi...", s. 545.

69 Barkan, *Kanunlar*, s. 287.

70 Üsküdar çarşısında sadece at satışlarının duyurusunu yapan dellâl atanırdı. Dellâl atı malıni güvenilir birinin kefaleti ile gerçekleştirirdi. Şubat 1580 yılında Mahmud, Üsküdar çarşısına Mâden bin Abdî'nin kefaletiyle (esb-i dellâl) at dellâli olarak göreve gelmişti. Bkz. 51 numaralı ÜŞS, 1b-3.

71 2 numaralı ÜŞS, 81a-3.

72 1514 yılında siyah yava olarak bulunan bir beygir (uyuz olarak belirtilmiş) 95 akçeye satılarak 7 akçe resm-i sicillât olarak ayrıldıktan sonra 88 akçesi Emin Ayas Bey'e teslim edildi. Bkz. 1 numaralı ÜŞS 16a-2; 1518 yılında ise doru yeleli, kuyruğu kara bir kısırak açık arttırmada 180 akçeye satılıp Emin Mehmet bin İsa'ya verildi. Bkz. 1 numaralı ÜŞS, 92b-1; 1520 yılında yava, topal ve küçük bir atın satışından ecr-i hizmet (hizmet karşılığı) 10, resm-i sicil 7 ve dellâliye 1; 18 akçe çıkarılarak kalan 22 akçe emine teslim olundu. Bkz. 2 numaralı ÜŞS, 81a-3.

73 Daha sonraki yıllarda bu konuya ilişkin örnekler mevcuttur. Örneğin, 30 Ekim 1747 târihinde Üsküdar mahkemesinde görülen bir dâvada Kıptî Osman mahkemeye iki atının kaybolduğunu bildirmişti. Atlarının çalındığını düşünmekteydi. Yapılan tahkikat sonunda atların çalınmadığı anlaşıldı. Atlar yava durumuna düşmüş, hazineye geçmişti. Kıptî Osman dört şahit getirerek hâzinedar vekilinden atlarını aldı. Bkz. Deniz Akkaya, *Üsküdar Kadılığı 420 Numaralı Şer'iyye Sicili Defteri 1159-1160 / 1747-1748*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999, s. 164.

74 1767-1769 yıllarında Kırım Hanlığı'nda bulunan Fransa elçi tercümanı François de Tott, Tarih atlarını gözlemleyerek, damgalanmaları hakkında bilgi vermektedir. Bkz. François de Tott, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, çev. Reşat Uzmen, AD Yay., İstanbul 1996, s. 102, 106.

75 3 numaralı ÜŞS, 43a-1.

76 1 numaralı ÜŞS, 117a-1.

77 14 numaralı KŞS, s. 21.

78 14 numaralı KŞS, s. 134.

79 14 numaralı ÜŞS, 42a-2; XVII. yüzyılda da atları çalınanlar bezer şekilde tarif ettiler. 1637 yılında Terkos nahiyesinin Pinhor köyünde bostancı olan Yani, İstinye karyesinde otlatırken çaldırıldığını atını, alını sakar ensesinin sol tarafında beyaz elif gibi benî, çenesinin iki tarafında dağ alâmeti olan beygir diye tanıtmıştı. Bkz. 37 numaralı EŞÇ, 20b-2.

80 26 numaralı ÜŞS, 64b-3.

81 16 numaralı KŞS, s. 59.

82 14 numaralı KŞS, s. 103.

83 Sol kulağı arıdan kesilmiş, bkz. 14 numaralı KŞS, s. 134; iki kulağı delik, bkz. 14 numaralı KŞS, s. 103.